

Kraków, 2019-06-16

prof. dr hab. Piotr Borek
Wydział Filologiczny
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej
ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków
e-mail: bor@up.krakow.pl

Recenzja pracy doktorskiej mgr Iwony Rak-Poks pt. *Literacka rama wydawnicza w polskich postyllach z wieku XVI. Wybrane problemy*, napisanej pod kierunkiem dr hab. prof. UŚ Anny Sitkowej (promotor pomocniczy – dr hab. Anna Nowicka-Struska)

Temat pracy doktorskiej p. mgr Iwony Rak-Poks „sytuuje się” na styku badań filologicznych oraz bibliologicznych. Autorka podjęła się opracowania ważnego zagadnienia, które dotychczas omawiano fragmentarycznie, często na marginesie szerszej problematyki wyznaniowej w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w stuleciu XVI. Należy zatem już na wstępie zaznaczyć, iż zarys monograficzny *Literacka rama wydawnicza w polskich postyllach z wieku XVI. Wybrane problemy* spełnia ustawowe wymagania stawiane kandydatom do uzyskania stopnia doktora, gdyż stanowi całościowe, samodzielne i oryginalne omówienie delimitatorów kilku zbiorów kazań.

Całość pracy – w odniesieniu do jej kompozycji – można uznać wręcz za wzorową. Badaczka podzieliła dysertację doktorską na sześć obszernych rozdziałów. Rozważania zainicjowała rekapitulacją stanu badań, dotyczącego terminu „literackiej ramy wydawniczej” oraz jego przydatności w badaniach humanistycznych. Kolejne partie rozprawy doktorantka poświęciła szczegółowym rozważaniom o wydawniczych dziejach rocznych kazań, poczynawszy od XVI wieku, oraz wnikliwej eksplikacji kilku zbiorów postylli kalwińskich i katolickich (Mikołaja Reja, Jakuba Wujka, Grzegorza z Żarnowca, Marcina Białobrzeskiego, Pawła Gilowskiego). Kolejność eksplikacji zbiorów homiletycznych podporządkowana została chronologii ich spisania, dzięki czemu uchwytana jest dyskusja (a właściwie polemika) między

konfesjami w odniesieniu do funkcji postylli zarówno w środowisku katolików, jak i kalwinistów. Oczywiście możliwy był inny sposób uporządkowania i omówienia ksiąg homiletycznych pięciu postyllografów drugiej połowy XVI stulecia – to znaczy najpierw deskrypcja składników literackiej ramy wydawniczej zbiorów kalwińskich, a następnie katolickich i dopiero po tym blokowym zarysie w obrębie jednej konfesji próba ich porównania. Być może takie zestawienie pozwoliłoby mocniej wyeksponować opozycje i miejsca wspólne w cząstkach okalających druki różnowiercze i katolickie. Z drugiej jednak strony zatarciu uległaby wspomniana polemiczność i dwugłosowość niektórych zbiorów (np. Rej – Wujek).

Wracając do stanu badań, należy stwierdzić iż doktorantka wyzyskała ponad dwieście opracowań, udokumentowanych w wykazach bibliografii przedmiotowej i pomocniczej. Właściwie trudno wskazać dodatkowe prace, które można by polecić przy eksplikacji nadrzędnego tematu dysertacji. Warto zwrócić uwagę na kilka wartościowych publikacji Klaudii Sochy o kształcie typograficznym druków dawnych, a zwłaszcza twórczości Piotra Skargi.

Niezależnie od sugestii drobnych uzupełnień bibliograficznych trzeba docenić rozległą erudycję autorki, która z ogromną swobodą porusza się w obszernym stanie badań, poświęconym literackiej ramie wydawniczej. Słusznie przy tym eksponuje ona znaczenie ustaleń filologów i bibliologów związanych z Uniwersytetem Śląskim (m.in. Renarda Ociecek, Anna Sitkowa, Bożena Mazurkova, Mariola Jarczykova, Janusz Ryba, Dariusz Rott).

Poddając oglądowi ponad dwadzieścia wydań postylli, badaczka określiła we wstępie cel pracy: „Celem pracy jest wskazanie typów wypowiedzi ramowych, włączonych do szesnastowiecznych edycji postyll, przedstawienie problemów podejmowanych w tychże wypowiedziach przez ich autorów, wśród których znajdują się także osoby trzecie, zaangażowane w powstanie druku, a także porównanie zasobu elementów piśmienniczych występujących w woluminach wydanych przez pisarzy, reprezentujących zwalczające się konfesje” (s.7-8). Doktorantka przy tym zakłada, iż „ramowe wyposażenie” postylli świadczy o tym, iż w przypadku tego gatunku można mówić o swoistym (osobnym) typie książki religijnej, wzbogaconej

nader licznym repertuarem cząstek okalających (m.in. tytułaturą, kompozycjami słowno-ikonicznymi, prefacjami, listami dedykacyjnymi, wierszami do czytelników, aprobatami, wierszami zalecającymi).

Wnikliwa lektura dysertacji prowadzi do wniosku, iż początkowe założenia badawcze i wstępne hipotezy uzyskały pełne uzasadnienie w rozdziałach analitycznych (od drugiego do szóstego). Autorka zresztą już wcześniej publikowała fragmenty swoich ustaleń w pracach zbiorowych, co zasługuje na podkreślenie i uznanie. Mam tu na uwadze zwłaszcza trzy studia doktorantki bezpośrednio związane z tematyką rozprawy doktorskiej: *O przestrodach przed „kacerskimi” naukami w tekstach ramowych postylli Jakuba Wujka* (w: *Świat bliski i świat daleki w staropolskich przestrzeniach*, red. M. Jarczykowa, B. Mazurkowa, Katowice 2015), *O zalecających aspektach elementów ramowych w staropolskich edycjach dwóch postylli Jakuba Wujka* (w: *Wypowiedzi zalecające w książce dawnej i współczesnej*, red. M. Jarczykowa, B. Mazurkowa, Katowice 2015), *O stemmatach w postyllach Jakuba Wujka* (w: *Pogranicza literatury. Sztuka słowa w kontekście innych sztuk*, red. A.M. Kobrzycka, Łódź 2016). Badaczka konsekwentnie dowodzi, iż składniki ramowe szesnastowiecznych postylli służyły budowaniu postaw czytelniczych, utrzymanych w duchu aprobaty dla profilu konfesyjnego manifestowanego przez twórcę kalwińskiego lub katolickiego. Oczywiście tak jednoznacznie zarysowana postawa musiała się spotkać z polemiką i refutacją, co stymulowało powstawanie kolejnych zbiorów rocznych kazań. Składniki ramy wydawniczej okazywały się istotnym orężem w konflikcie wyznaniowym. Stawały się przydatnym materiałem dla budowania kaznodziejskiego przesłania o prymacie jedynie słusznej wiary, którą adwersarze próbują dyskredytować i unicestwiać.

Katalog składników okalających właściwy tekst postylli uświadamia, iż wykraczają one pod względem gatunkowym poza kanon literacki (w aspekcie genologicznym). Część z nich mieści się w szeroko pojętym piśmiennictwie (np. listy, spisy, rejestry, aprobaty cenzorskie), niektóre w zbiorach ikonoczno-słownych (np. emblematy, herby). Tak zróżnicowany materiał skutkować musiał synkretyzmem metod badawczych. W części wstępnej mgr Iwona Rak-Poks ujawniła świadomość

swoim autorytetem rzetelność informacji i przesłania postylli, adresowanych konsekwentnie do każdego „człowieka pospolitego”. W tym kontekście trzeba podkreślić szczegółowe omówienie przez autorkę listów dedykacyjnych prymasa Stanisława Karnkowskiego i arcybiskupa Jana Uchańskiego, zawartych w postylli J. Wujka. Oba przekazy nie doczekały się dotąd pogłębionej analizy ideowej.

Dysertacja doktorska *Literacka rama wydawnicza w polskich postyllach z wieku XVI. Wybrane problemy* stanowi ważne dokonanie naukowe i zasługuje na najwyższą ocenę. Solidność badawczą autorki poświadczają nie tylko świetne uporządkowanie wywodu, poziom merytoryczny, dociekliwość i wnikliwość sądów naukowych, ale też wzbogacenie rozprawy o bogaty materiał ilustracyjny, zaczerpnięty z różnych egzemplarzy zbiorów postyllograficznych oraz – co nader wartościowe – dołączenie do pracy indeksu nazwisk.

Również pod względem kształtu językowego praca zasługuje na wyróżnienie. Czyta się ją z zainteresowaniem i satysfakcją, o czym decydują między innymi umiejętnie dobierane przez doktorantkę fragmenty przekazów źródłowych, przypominających piękno dawniejszej polszczyzny.

Sądzę, iż praca (po dokonaniu drobnych skrótów) zasługuje na opublikowanie w formie drukowanej. Być może przyczyni się ona do większego zainteresowania filologów piśmiennictwem dewocyjnym, a zwłaszcza staropolskim kaznodziejstwem, które do tej pory stanowi obszar rozpoznany w niewielkiej zaledwie części.

Sumując pozytywną opinię na temat pracy doktorskiej, wnioskuję do Wydziałowej Komisji o dopuszczenie p. mgr Iwony Rak-Poks do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

